

Ненад ВУКОВИЋ /Цетиње/

ДАНАШЊИ ОДНОС ПРЕМА КУЛТУРИ ЈЕЗИКА И ЈЕЗИЧКО ЧИСТУНСТВО – НЕКАДА И САДА У СВЈЕТЛУ ДЈЕЛА МИХАИЛА СТЕВАНОВИЋА

Опсежно научно дјело Михаила Стевановића пружа могућности да би се схватала и теоретски објашњавала вјечито актуелна (основна) питања језика и да би се одредили (и одређивали) правци кретања. Јасне смјернице поставила је школа из које је он изашао, коју је слиједио (и којој је остао вјеран). У његовом дјелу наћи ће се објашњења и за прошла и актуелна питања везана за културу језика. Шта је то култура – уопште? Шта је култура језика? Даље, то дјело помаже да би се сагледавали процеси, сагледавале и разумијевале нове појаве, нови језички процеси; да би се разјашњавале сопствене и туђе сумње; да би се објашњавао вјечито актуелни појам норме и појам грешке; да би се сагледавали критерији оцјена иновација (унутарјезичких и ванјезичких), критерији самодовољности и критерији економичности; да би се схватале разлике унутар норме, да би се схватао однос стандарда према дијалектима (према локалним говорима), да би се схватао однос писаног језика према говорном; да би се схватили функционални стилови, да би се схватале језичке и стилистичке грешке; да би се схватао однос културе језика према лингвистици, културе језика према историји и друштвеном животу; да би се схватао пуризам у језику, његови типови и његово вријеме итд.

Не једном се питамо шта значи одредница *култура језика*? Одредница вишезначна. Одређује дјелатност која има за циљ усавршавање језика и развијање умијећа употребе језика, правилне употребе. У литератури ће се наћи да *култура језика* има карактер радње (и да континуира основну семантичку вриједност латинског израза *cultura* – многи истичу, што означава (значи) *обрађивање*, посебно *обрађивање земље*. Даље, означава „степен умијећа правилног служења се језиком”. Културнојезичка дјелатност заснива се прије свега на устаљивању опсега савремене језичке норме. Извор за упознавање језичке норме је посматрање савременог узуса, језичке уобичајности наших људи изражене у говорним и писаним текстовима, текстовима који презентирају разне средине и стилистичке

промјене и нијансе; свјесни и несвјесни однос наших људи (образованих – и високо) према књижевно-језичком стандарду и култури израза (није се тешко данас увјерити и схватити шта то значи да у нашем парламенту, на примјер, „нај-литерарније”, најкултивисаније – с аспекта норме говори човјек коме српски језик није матерњи језик, матерњи му језик није чак ни из групе словенских језика, – његов говор је школски примјер како се у нашем говорном језику артикулише, акцентује, образује фраза итд.). У овом времену најозбиљније се намеће потреба разговора о норми (чак о најосновнијој), а тек иза тога би се могло разговарати о стабилизационој дјелатности. Задаци стручњака у области културе језика не ограничавају се само на опис и кодификацију онога што је некад договорено. Улога им је далеко већа и сложенија. Потребе језичке расту, – развој науке, културе, технике, привреде, међународних веза намеће их. Једно је норма, а друго је њена стабилност, стабилност која мора да буде еластична стабилност (наглашено код нас). Неопходна је педагогија језика са основом коју чини свјесно научно знање о језику. У основама културнојезичког рада налази се познавање норме, система и развојних тенденција језика (значи питања из области синхроније и дијахроније), даље везе између језика и друштва. Култура језика се схвата као дјелатност која искоришћава резултате лингвистичких испитивања, искоришћава за усавршавање друштвене језичке праксе. Код нас се у пракси ушло (или вратило, а можда никад и није било реда) у озбиљан хаос. Ушло се у готово негативан однос према нормативној граматици, а традиција нормативне граматике сеже далеко уназад, до оног времена кад се грамика дефинисала као „*ars bene scribendi et loquendi*”.

(Данас, кад завиримо у дневну штампу, кад слушамо „образоване” људе, кад завиримо у новоштампану књигу, стиче се утисак као да смо само описмењени, описмењени људи у модерним одјећама – одијелима, у најлуксузнијим аутомобилима, као да немамо школе, немамо норме језичке. Све ме то често подсјети на давне године и мој рад на Јагелонском универзитету и на једно јутро у хотелу у коме сам становао: Дошла група Пољака из Америке, старих људи давно исељених, елегантно обучених – по америчкој моди, говоре пољски, говоре као да су тек сишли с Татра, као да су се мало прије пресвукли у та одијела, говоре *górale* /планинци/ !!!) На крају, у праву су сви они који тврде да језик треба третирати као дио психе јединке. Даље, чини се да данашње бављење језиком само је себи циљ, да се у одређеном смислу враћамо XIX вијеку Шахматова, великог руског филолога, којему су се чудновато чинили захтјеви да се научне институције баве рјешавањем тога како треба говорити.

Култура језика представља један неизмјерно важан дио рада у развоју културе уопште једног народа, у развоју његове историје. То се добро види у пуристичким тенденцијама у разним земљама у одређеним периодима. Знамо шта је пуризам, знамо да је (кад се ради о језику) претјерана форма културе језика, да се заснива на чистунству у језику (латинско *purus* –

чист), – углавном се заснива на уклањању из језика „непожељних” елемената, што значи да искључиво има модификациони карактер. У европској науци је утврђено да се основа пуризма налази не у науци о језику него у одређеној националној или друштвеној идеологији.

Познато је да је у Европи најраспрострањенија форма пуризма – *национални* (многи су га назвали националистички) пуризам, чији је циљ не одбрана од нових позајмица, него се жели из језика да уклони оно што се давно усталило. Коријени су му далеки, сежу прије Христа, познато је Цицероново иступање против грчких утицаја у латинском језику (I вијек прије наше ере). У Наполеоново вријеме Италијани су избацивали позајмице из француског језика. У Бизмарково вријеме Allgemeiner Deutsche Sprachverein своју дјелатност види у прогону романизама. Чеси и Мађари боре се против германизама. Грци против турцизама. Ова врста пуризма мора да буде различито посматрана: код неких народа је то значило (нпр. Чеха и Мађара) борбу за национално биће, док код других, нпр. код Нијемаца напосто се ослањало у XIX вијеку на Бизмарков империјализам, а посредно се повезивало са идеалистичком филозофијом тога времена која је поимала језик као дух народа.

С овом врстом пуризма често се јавља друга врста пуризма, која се обично зове *традиционалистички пуризам*. За пуристе тога типа чистота језика је у вјерности традицији и према њиховом мишљењу њега (обрада) језика кочи његов развој. Ову врсту пуризма треба различито схватати код европских народа. На примјер, на почетку чешког националног препорода чешким језиком служио се само пук, село, а код виших слојева израслих у њемачкој култури често је чешки језик био непознат. Чешки интелектуални врх који се подухватио стварања чешког књижевног језика (треба прије свега мислити на великог филолога Јосефа Добровског) тражио је узор у чешком књижевном језику ренесансе, језику који је потпуно нестао. Протегло се то и на XX вијек – и са чешким пуристима полемисали су представници прашке школе, прије свега В. Матхесиус – тврдећи да чистота језика схваћена као вјерност традицији и његово савршенство различити су појмови. У то увјерава и историја француског језика који је у високом степену прерадио наслијеђено из ранијих епоха, већ у XII вијеку постао је један од најелитнијих живих књижевних језика у западноевропској култури.

И на крају може да се издвоји трећа врста пуризма – *елитарни*, према коме се чистота језика одређује узусом одређене елитне друштвене групе.

Може се да узме као примјер епоха француског класицизма XVII вијека, или узус дворског племства. Један историчар француског језика писао је: „Степену друштвене хијерархије одговара хијерархија у краљевству ријечи”.

Понека од ових врста пуризма јавља се наглашено у нестабилном времену и питање је да ли се икад може схватити (и прихватити) као културнојезичка дјелатност.

Враћајући се на однос културе језика према лингвистици треба истаћи да је десосировско вријеме створило корисне услове за повезивање културе језика с резултатима теоретских испитивања. Ипак у стварности је било другачије. Представници прашке школе истицали су да је de Saussure, кад се ради о развоју језика, ишао путевима традиционалних механистичких погледа и директно истицао да су језичке промјене слијепе и случајне и да колектив ништа не може у језику промијенити. Од питања културе језика његову лингвистику удаљавао је углавном његов програмски „иманентизам”. Ипак на темељима његовог структурализма тридесетих година XX в. формиран су погледи битни за културу језика – захваљујући углавном прашкој школи. Та школа, као што је познато, своју теоретску и нормативистичку дјелатност веже за концепцију Vaudouina de Courtenau-a и на културнојезичку праксу руске лингвистике послије револуције (Г. О. Винокура). Ослањали су се на Vaudouin-ову тврдњу према којој сваки синхрони пресјек кроз језик показује у њему остатке из прошлости и основе за будућност.

О свему овоме широко су писале двије Хаљине (Курковска и Саткјевич) и једна Данута (Butler), прије свега мислим на књигу: *Култура њољског језика* (из које сам узимао многе податке).

Сјећајући се уваженог професора Стевановића отвара се питање везано за нашу савјест и нашу свјесну активност везану за питања културе језика.